

**Modelové hry,
modelové inscenace
a modelové knihy**

Život Galileiho – 1938 (1943 Curych, 1947 New York, 1955 Berlín)

Matka Kuráž a její děti – 1939 (1941 Curych, 1949 Berlín)

Dobrý člověk ze Sečuanu – 1939 (1943 Curych)

Pan Puntila a jeho služebník Matti – 1940 (1948 Curych, 1949 Berlín)

Kavkazský křídový kruh – 1944 (1948 USA, 1951 Göteborg, 1954 Berlín)

zlá, temná doba konce 30. a začátku 40. let

- neustálé putování v období emigrace
- v roce 1937 zatýkání Brechtových ruských přátel v Moskvě (monstrprocesy)
- likvidace německých emigrantů v Rusku (Carola Neher)
- ideologické boje v levicovém táboře – propagandistické zobrazení, obviňování z „trockismu“, buržoazní dekadence, socialistický realismus vs. formalismus
- (oprávněně) paranoidní nálady mezi emigranty, vzájemná nedůvěra, podezřívání

- reakce na stalinistické praktiky v kultuře: „ti, kdo si přivlastňují marxistické učení, budou vždy tvořit papežskou kamarilu“ (BB)
- moskevské stalinisty nazýval Brecht *murxisty* – podle německého slova *Murks* (fušeřina, zmetek, zpackaná práce)
- mnozí členové Kominterny (např. její předseda Georgi Dimitrov) přežili stalinistický teror jen proto, že obětovali jiné
- vliv na 1. verzi hry *Život Galileiho*, téma – co se stane, když kněžská kamarila (inkvizice) obviní z hereze novátory jako byl Galilei (Mejerchold, Brecht apod.)

- vytvoření postavy pana Keunera (Keiner – pan Nikdo)
- překládá čínského básníka Po Ťü-i, který stejně jako Brechtův oblíbený Lao-c´ musel odejít do exilu

Zda se také zpívá

Ve zlých, temných dobách?

Také v nich se zpívá

O zlých, temných dobách.

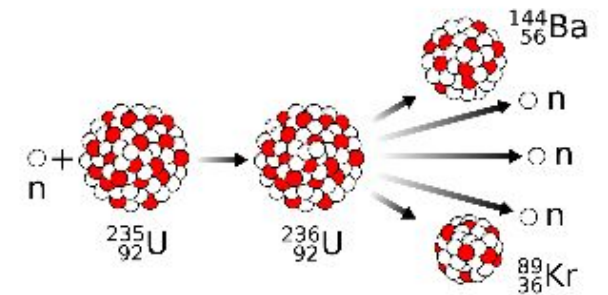
(BB Svendborské básně)

- ve své tvorbě začal Brecht uplatňovat skrytější strategie, což může bránit jejich přímému porozumění
- otevřenost si nedovolil ani ve svých deníkových zápiscích v obavě, že by se mohly dostat do nepovolaných rukou
- v této době se v jeho hrách prosadilo téma individuální odpovědnosti (vliv protestantismu, odklon od kolektivismu)
- vytvoření bohatých, komplexních a vyvíjejících se postav jako jsou Galilei, Matka Kuráž, Šen Te, Puntila, Gruša, Azdak...

Život Galileiho

- první verze 1938–1939, tzv. dánská
- původně se hra měla jmenovat *Země se točí*
- zdroje, se kterými Brecht pracoval – Galileiho *Discorsi*, Baconovo *Nové Organum*, Montaignovy aforismy, protokoly moskevských monstrprocesů (Bucharinova obhajoba a sebekritika)
- Galileiho doba je obdobím náboženských válek katolíků a protestantů (viz později v *Matce Kuráži*)
- analogie k soudobým ideologickým bojům (fašismus, komunismus, kapitalismus, liberální demokracie)

- v první (dánské) verzi jsou velmi výrazné paralely mezi osudy Galilea a Brechta
- v následujících amerických verzích jsou utlumeny vlivem nových válečných událostí
- na druhé verzi začal pracovat v USA v roce 1944
- pro třetí verzi z roku 1945 (po Hirošimě) vystalo nové aktuální téma odpovědnosti vědců za vynálezy
- Brecht se zajímal o současnou fyziku dlouhodobě
- po napsání 1. verze hry se v Dánsku setkal s vědci z týmu Nielse Bohra; v zimě roku 1939 se německým vědcům Otto Hahnovi a Fritzi Strassmannovi podařilo rozbít atom uranu

- druhá, americká verze z let 1944–1945
- spolupráce s americkým hercem Charlesem Laughtonem
- v roce 1944 se Brecht ke hře vrátil s vidinou uvedení v New Yorku
- na nové verzi začal pracovat s Laughtonem na základě nekvalitního překladu do angličtiny
- druhou verzi hry dokončili 30. července 1945
- po svržení bomb na Hirošimu (6. 8.) a Nagasaki (9.8.) se příběh fyzika Galileiho vyjevil v novém světle

- spolupráce Brechta-autora hry a Laughtona-herce a překladatele do angličtiny
- Brecht byl zvyklý dopisovat a upravovat své hry během zkoušek, v dialogu s herci; spolupráce s Laughtonem je částečným návratem k této praxi
- hledání adekvátního výrazu bylo korigováno Laughtonovou hereckou zkušeností; Brechtova snaha o vyjádření adekvátního výrazu německého, při kterém si pomáhal svým herectvím

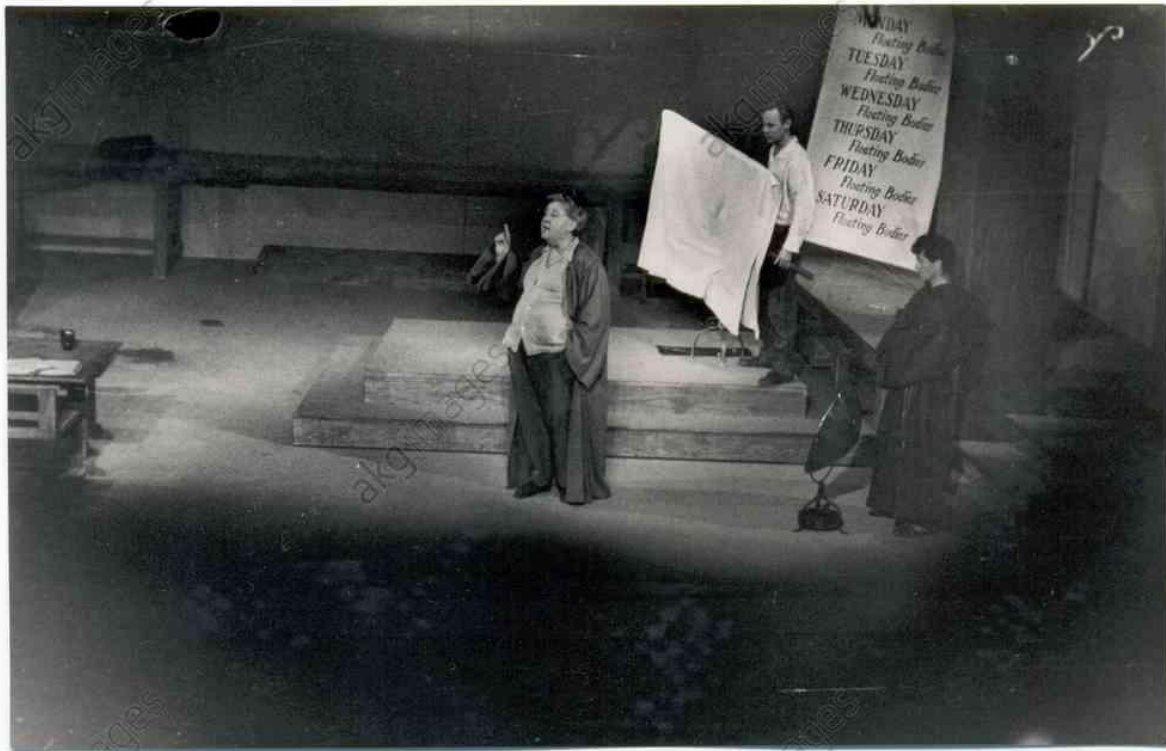
Dopis herci Charlesu Laughtonovi:

*Neustále jsem se měnil v herce a ukazoval
Gestus a intonaci některé z postav, a ty
Ses měnil v pisatele. Ani já ani ty
Jsme však nevybočili ze svého povolání.*

třetí verze hry

- Brecht byl přesvědčen, že atomová bomba „fakticky změnila vztah mezi společností a vědou v otázku života a smrti“
- uvedení hry bylo odsunuto až na rok 1947
- Coronet Theatre v Hollywoodu, režie – Joseph Losey
- v představení hráli předně mladí herci a studenti
- postavu Kardinála Barberiniho a pozdějšího Papeže Urbana VIII. hrál Hugo Haas
- odchod z USA narychlo, před premiérou inscenace *Život Galileiho*; díky této skutečnosti natočila Ruth Berlau filmový záznam představení

- upravenou třetí verzi (1955) připravoval Brecht v Berliner Ensemble s Ernstem Buschem v hlavní roli, během příprav inscenace Brecht umírá (srpen 1956)

- Brechtův Galilei je nadaný fyzik se „skvostně mohutným tělem“, pupkem
- Galileiho sokratovská vášeň po poznání, ale rovněž hédonismus odrážejí Brechtova osobní vnitřní dilemata
- nařčení z kacířství a následná Galileiho kapitulace odráží mravní dilemata doby
- Galilei/Brecht odmítá hrdinství

Andrea: *Nešťastná je země, která nemá hrdiny.*

Galilei: *Nešťastná země, která hrdiny potřebuje.*

Dobrý člověk ze Sečuanu

- hru začal psát ve Švédsku, dokončil ji ve Finsku
- hra mu umožnila rozvinout epickou techniku, a jak se sám Brecht vyjádřil „vrátit se ke svým standardům“ v době exilu
- příběh prostitutky, která se převléká za muže (obchodníka s tabákem) rozpracoval Brecht již v roce 1927
- při psaní si uvědomoval, že nemá možnost hru jevištně prověřit, necítil ji proto jako dokončenou

- rozpor hlavní postavy Šen Te
- prostitutka Šen Te v sobě zahrnuje neslučitelné protiklady kapitalistického světa
- aby přežila a ochránila svůj obchod, musí se převtělovat v nemilosrdného bratrance (Šuej Ta) – obdoba vnitřně rozštěpených postav Maulera a Puntily
- proměna v bratrance probíhá otevřeně před diváky nasazením masky a změnou kostýmu

- Šen Te zjišťuje, že je možné buď pěstovat lásku k bližnímu, nebo aspoň minimálně prosperovat
- zobecněně: za daného stavu společnosti není možné žít mravně, zůstat dobrým člověkem a současně přežít
- západní etiku reprezentují 3 bohové, kteří hledají „dobrého člověka“
- připomínají spíše drobné úředníky
- jsou vyslaní na zem, aby našli dobrého člověka, jehož existence by potvrdila jejich řád

- morální podobenství s otevřeným koncem

*Vážené publikum, teď bez zlobení!
my víme, že to žádný konec není.
O zlaté legendě jsme snili přetiše,
v zahořklý konec zvirtlo se nám vše.
Jsme sami zklamáni a zříme zmořeni
staženou oponu, dokořán problémy.
Přitom jsme na vás přece závislí –
požitek máte mít, a ne být zakyslí.
Nic zastírat si nemůžeme: Víte,
jsme bankrot, když nás nedoporučíte!
Možná, že strach nám zboural lešení.*

*To stává se. Leč jaké řešení?
Žádné jsme nenašli, ba ani za vstupné!
Má to být jiný člověk? Jiný svět? Či ne?
Snad jiní bohové? Či žádní, k čertu?
Jsme zdrceni, ba, bez všech žertů!
Jediná cesta vede z té hry zakleté:
že sami přemýšlet hned začnete,
jak dobrému člověku z jeho nesnáze
k dobrému konci dopomoci lze.
Vážené publikum, hledej si konec samo:
musí se najít dobrý, ano, ano, ano!*

Matka Kuráž a její děti

- 27. září 1939, v den, kdy Polsko kapitulovalo před nacistickým Německem, Brecht přerušil práci na hře *Dobrý člověk ze Sečuanu* a začal pracovat na protiválečné hře *Matka Kuráž a její děti*
- Brecht s rodinou žil v té době ve Švédsku
- krátce na to německá vojska obsadila Dánsko a Norsko, Švédsko vyhlásilo neutralitu, ale dovolilo průchod Němcům přes své území
- sovětská vojska vtrhla do Finska, které se jim nepodařilo obsadit, následně obsadila pobaltské země

- premiéra hry proběhla ve švýcarském Curychu 19. dubna 1941
- postavu Matky Kuráže hrála Therese Giehseová, přítelkyně Brechta a Weigelové
- hra měla úspěch, ale Brecht nebyl spokojený s vyzněním (soucit diváků s osudem Kuráže) a proto v roce 1948 hru přepracoval
- Berliner Ensemble uvedl hru v roce 1949

- inscenace v Brechtově a Engelově režii se stala modelovým představením Berliner Ensemble
- celosvětově inscenace proslavila Berliner Ensemble na pařížském festivalu Divadlo národů v roce 1954

kronika válečných událostí

- Brecht vytvořil historické podobenství o nesmyslnosti války
- zachycuje válečné události třicetileté války z pohledu obyčejných lidí
- podobenství je stavěno na paradoxech
 - Kurážiny děti umírají ve válce pro své ctnosti, které ztělesňují
 - Kuráž sama parazituje na válce, aby uživila své děti, válka jí však děti sebere
- inspirace alžbětinským dramatem

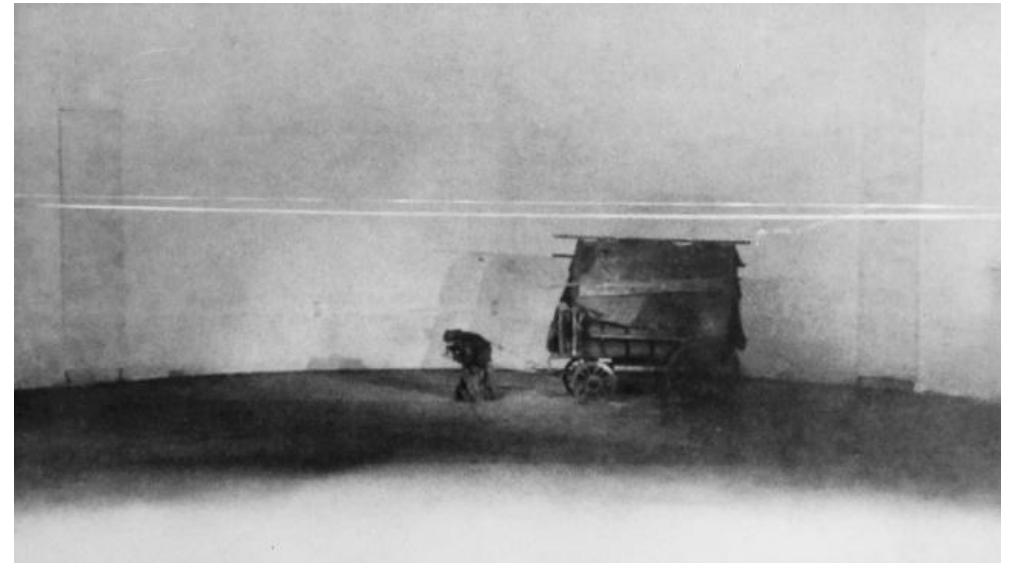
události hry

- období třicetileté války
1624–1636
- bez zobrazení velkých historických událostí a osobností války (Tilly, Valdštejn, Gustav Adolf)
- Brecht se soustřeďuje na osudy malých lidí, kteří živoří na periferii války
- dění je avizováno před každým z obrazů – titulky na půloponě

markytánský vůz

- není rekvizitou, je spíše podobenstvím proměny postavení Kuráže v průběhu válečných let
- je zároveň scénografickým prvkem, který spoluvytváří prostředí většiny situací
- konkrétní, reálná jízda po jevišti a točně jeviště (epický prvek)

postavy

- němá Katrin – první z řady Brechtových nesobeckých, obětujících se ženských postav (původně ji měla hrát Weigelová, která neuměla švédsky)
- Matka Kuráž (Anna Fierlingová) – mateřské city v ní soupeří se smyslem pro obchod
- nehrdinská hrdinka: *v dobrých zemích nepotřebují ctnosti*
- zastupuje prosté lidi, kteří se snaží válečné časy přežít

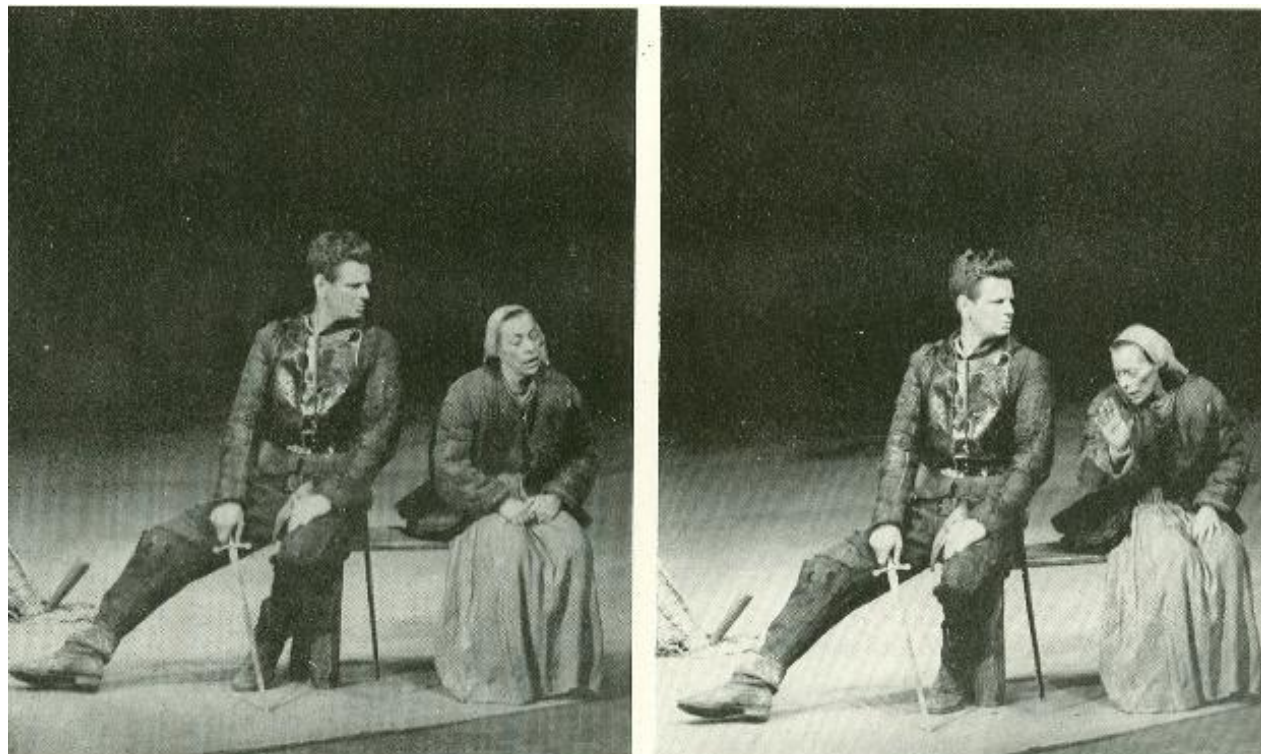
Matka Kuráž: *Obecně se dá říci, že nám, sprostým lidem, přijde draho jak vítězství, tak porážka.*

/.../ protřelá velmi drsnou a pestrou školou života, je přímo nabitá zkušenostmi. A ty se ve spoustě replik vtělily v sérii jakýchsi svérázných rčení, maxim, minipříběhů, jimž navzdory vší krutosti (která je krutostí doby) vládne osobitý humor. /.../ Part Matky Kuráže stejně jako Švejkův se skládá z množství takovýchto fabulačních střípků. (Kundera)

vyprávění si

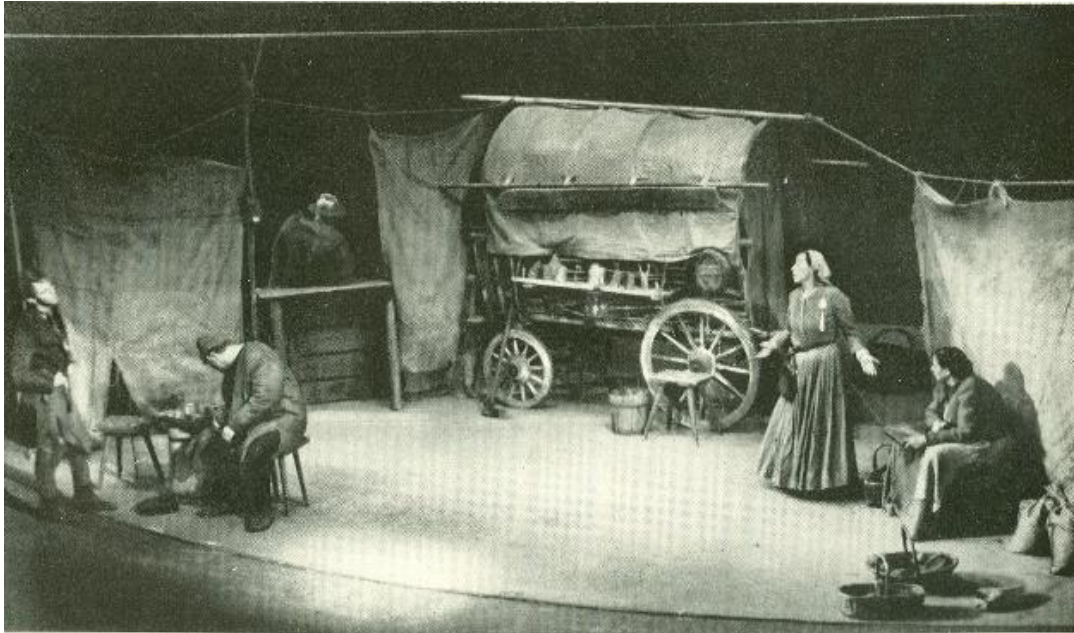
- vyprávěním je protkána celá hra
- jejich základním tématem je válka – jaká je, zda bude pokračovat, jaký je osud malého člověka ve válce
- nositelkou těchto debat je hlavní postava Matky Kuráže
- svérázná rčení, maximy, minipříběhy – poučení, varování a návody, jak jednat
- švejkovský gestus vyprávěnek, ironie a humor
- fabulační střípky – *To já znala...*

21 Das Lied von der großen Kapitulation

jednotlivá zastavení na cestě Kuráže

- exempla demonstrující, jak Kuráž prochází válečnými událostmi

5. Leichnrede auf den gefallenen Feldhauptmann

65. Die Courage verteidigt ihren Frauenbestand - Berlin

artistní a virtuózní prvky inscenace

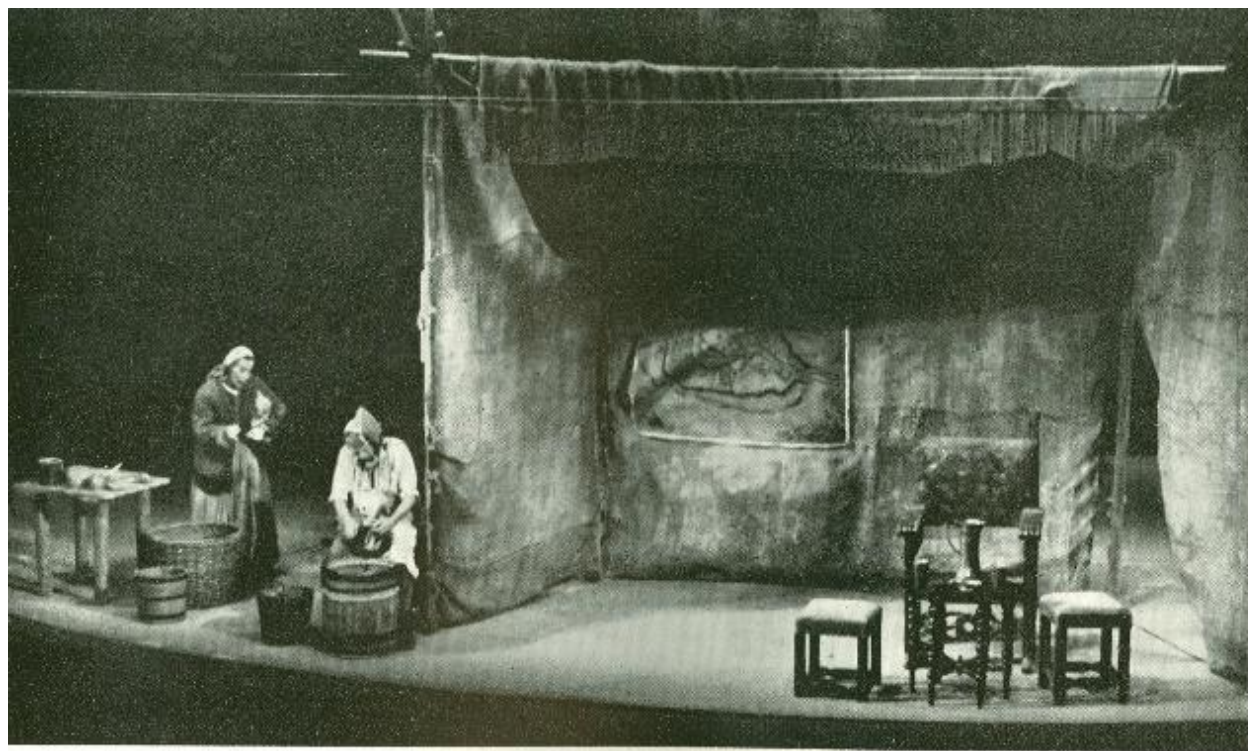
- šavlový tanec Ekkeharda Schalla v roli Eilifa
- klaunská grotesknost Angeliky Hurwiczové v roli němé dcery Kattrin

11 - Eilif Schaller

využití reálných, konkrétních předmětů

Mutter Courage treibt Lebensmittelhändler im schwedischen Lager. Beim zähen Feilschen um einen Kopuan schließt sie Bekanntschaft mit einem Lagerkuch, der in ihrem Leben noch eine Rolle spielen wird

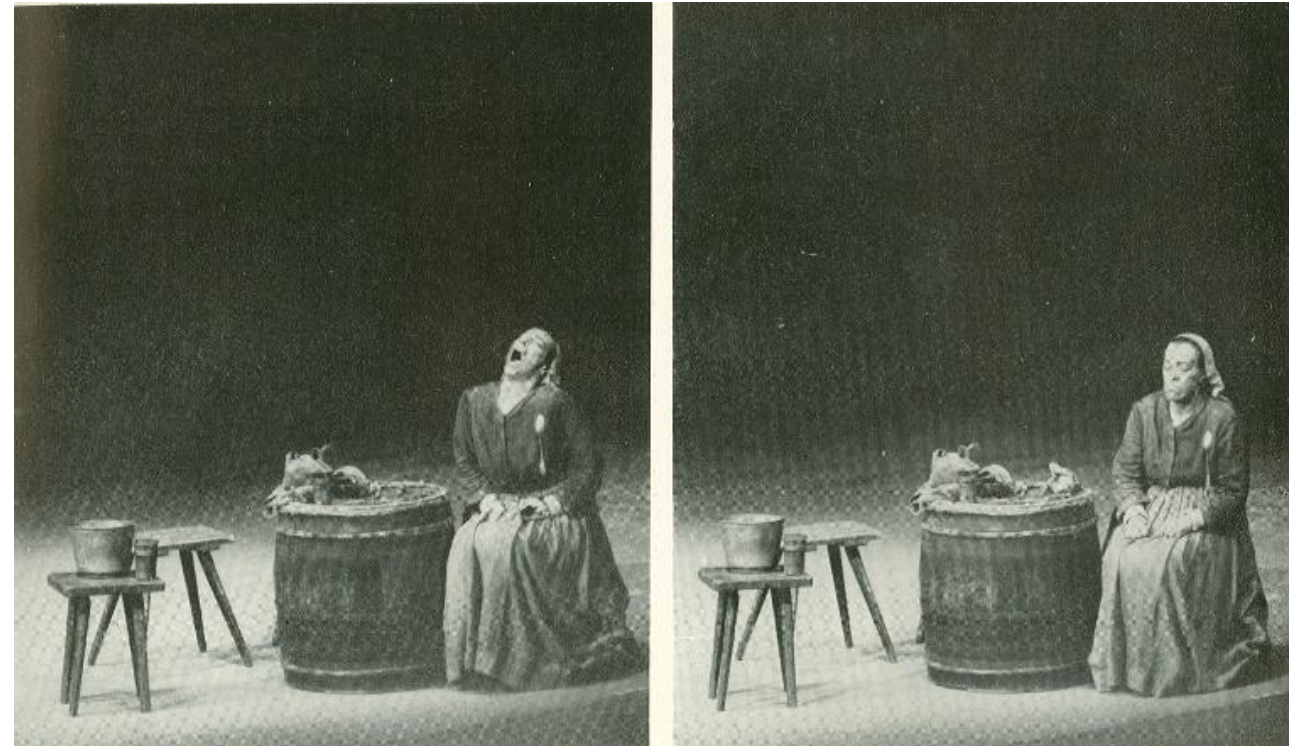
- stůl, kád', koš, hrnec, nůž, Kurážin vůz a věci, se kterými Kuráž obchoduje
- můžeme je chápat i jako znaky charakterizující postavu

herectví Helene Weigelové

- její hraní má výstavní ráz
- strohost mimického výrazu
- připomíná „kamenou“ tvář Bustersa Keatona

108 Über die Notwendigkeit des Mutes bei den Armen - Sie blickt ihrer von Marodeuren für immer entstellten Tochter nach und verflucht den Krieg - Sie singt das Lied von Krieg, der seinen Mann nährt

Pan Puntila a jeho služebník Matti

- hru Brecht napsal ve finském exilu v roce 1940, i díky laskavé pohostinnosti Wuolijokiové na statku Marlebäck
- inscenací z roku 1949 byl otevřen Berliner Ensemble, režie Erich Engel a Bertolt Brecht
- Brecht se snažil napsat současnou lidovou hru

- Brecht vyšel z vyprávění Helly Wuolijokiové, z její divadelní hry a nerealizovaného filmového scénáře
- filmový scénář byl bližší Brechtově představě epického divadla
- na hře pracovali společně
- Wuolijokiová uměla výborně německy, zároveň obohacovala text finskými reáliemi
- Finové považují Puntilu za národní postavu, jistý archetyp

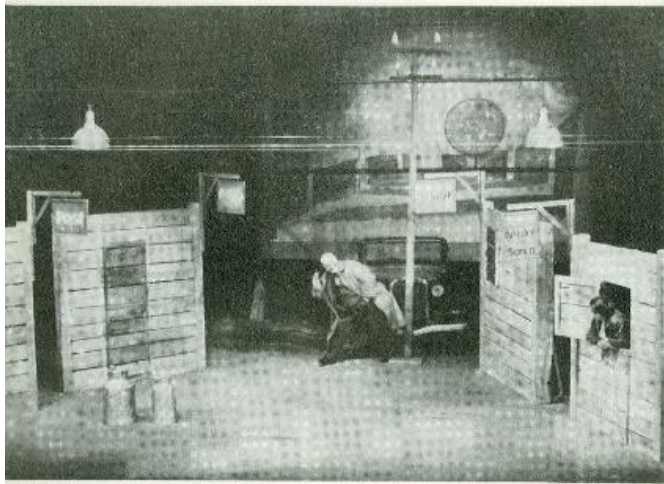
Puntila: Schau, ich steig binaus auf die Flüssigkeit und wandle auf dem Aquavit, und geb ich unter?

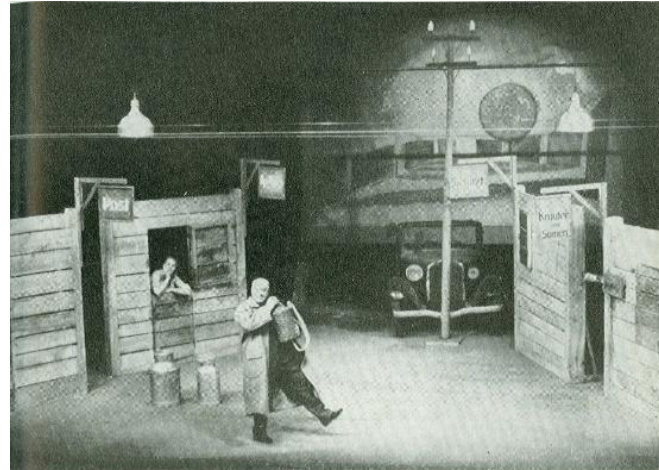
Puntila: Dann kommt der Anfall. Es beginnt damit, daß mit meinen Augen irgend etwas nicht mehr stimmt.

- dobrodružství statkáře Puntily a jeho šoféra Mattiho, scénické ztvárnění protikladu pán-sluha
- paradoxně postavený vztah: Puntila (kapitalista) je závislý na svém služebníkovi Mattim (proletář)
- Puntila je lidský jen když je opilý, protože pak zapomene na své zájmy

- Puntila se na jednom z flámů zasnubuje se několika ženami

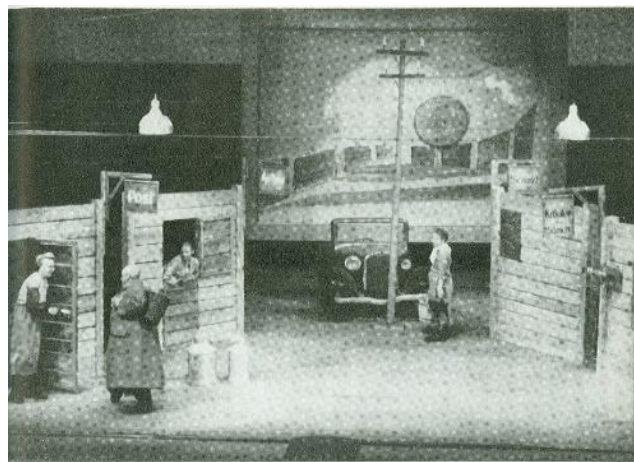
Puntila: Guten Morgen, gnädige Frau. Wie haben gnädige Frau gerubt?

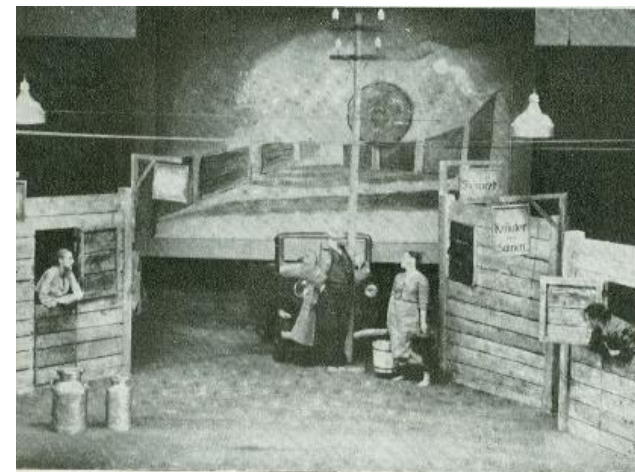
Puntila: Glück, gluck, gluckgluck, o du finnische Musik, du schönste der Welt!

Das Kubmädchen: Frei hab ich jeden fünften Sonntag, aber abends geb ich manchmal zum Tanzen und wenn es schlimm geht, krieg ich ein Kind.

Puntila: Guten Morgen, du Wache! Du bist doch die allwissende Frau, die alles durchs Telefon weiß.

*Die Schmuggleremma und das Apothekerfräulein:
Als das Pflaumenmus wir aßen...*

- burleskní zvraty v chování statkáře Puntily, zběsilé střídání nálad
- šofér Matti je vzorovým příkladem postoje triumfující podřízenosti, má švejkovské rysy

- závěrečná scéna – Puntilovo opilství spojené s výstupem na horu Hatelmu
- vliv čínského divadla
- hora Hatelma je vytvořena ze stolů a lavic (znak hory)

*Alle außer Matti: Und die Wellen der lieblichen Roine
Sie küssen den milchweißen Sand.*

Kavkazský křídový kruh

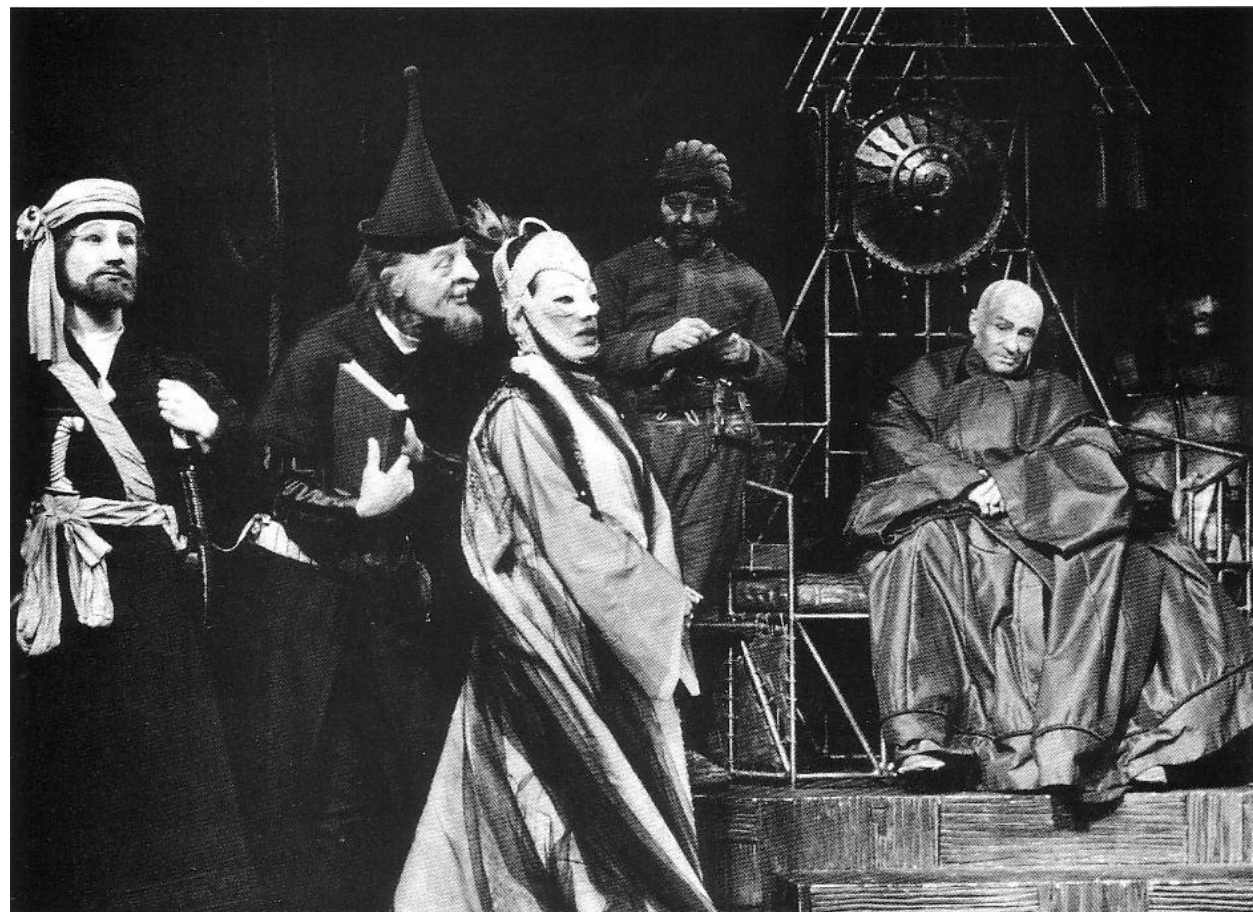
- na hře začal Brecht pracovat během jara a léta roku 1944, kdy pozdější vítězné mocnosti již připravovali nové uspořádání poválečné Evropy
- tématem hry je obnova – jak je možné znovu vybudovat společnost, která se zbavila nacismu, rasismu a ideologie *Blut und Boden*
- umístění příběhu do Gruzie – rodiště Stalina
- Kavkaz byl rovněž první místo osvobozené Rudou armádou (nacisté usilovali o zdejší ropná pole)
- inscenace Berliner Ensemble (1954) je považována za další vzorový příklad epického divadla

Augsburský křídový kruh

- povídka napsaná již ve švédském exilu
- inspirována čínskou hrou *Křídový kruh* – 1925 inscenace M. Reinhardta v překladu a úpravě básníka Klabund
- *Augsburský křídová kruh* obsahoval 2 dějové linie – příběh služky Anny, která zachrání dítě, jehož matka uteče před postupem katolíků za třicetileté války, a příběh soudce Ignaze Dollingera, který rozsoudí matku a služku zkouškou křídovým kruhem

- nové umístění příběhu do středověké Gruzie
- propojení příběhů služebné Gruši (Angelika Hurwiczová) a soudce Azdaka (Ernst Busch)
- postava Zpěváka, která událostí spojuje ve stylu epického divadla
- původní Gruša byla příliš hodná, skoro svatá – a divadelně tudíž nezajímavá; přepracovaná postava Gruši je inspirovaná obrazem Pietera Breughela *Šílená Markéta* – prostá, zarputilá jako tažné zvíře, cílevědomá, laskavá
- postupně přejímá roli matky
- nesentimentální postava

- postava Azdaka – další Brechtův hedonista
- stejně jako Švejk říká pravdu s odzbrojující upřímností
- nedbalý, nevzdělaný, špatný soudce
- sobeckost tohoto zklamaného revolucionáře fakticky pomáhá chudým proti bohatým

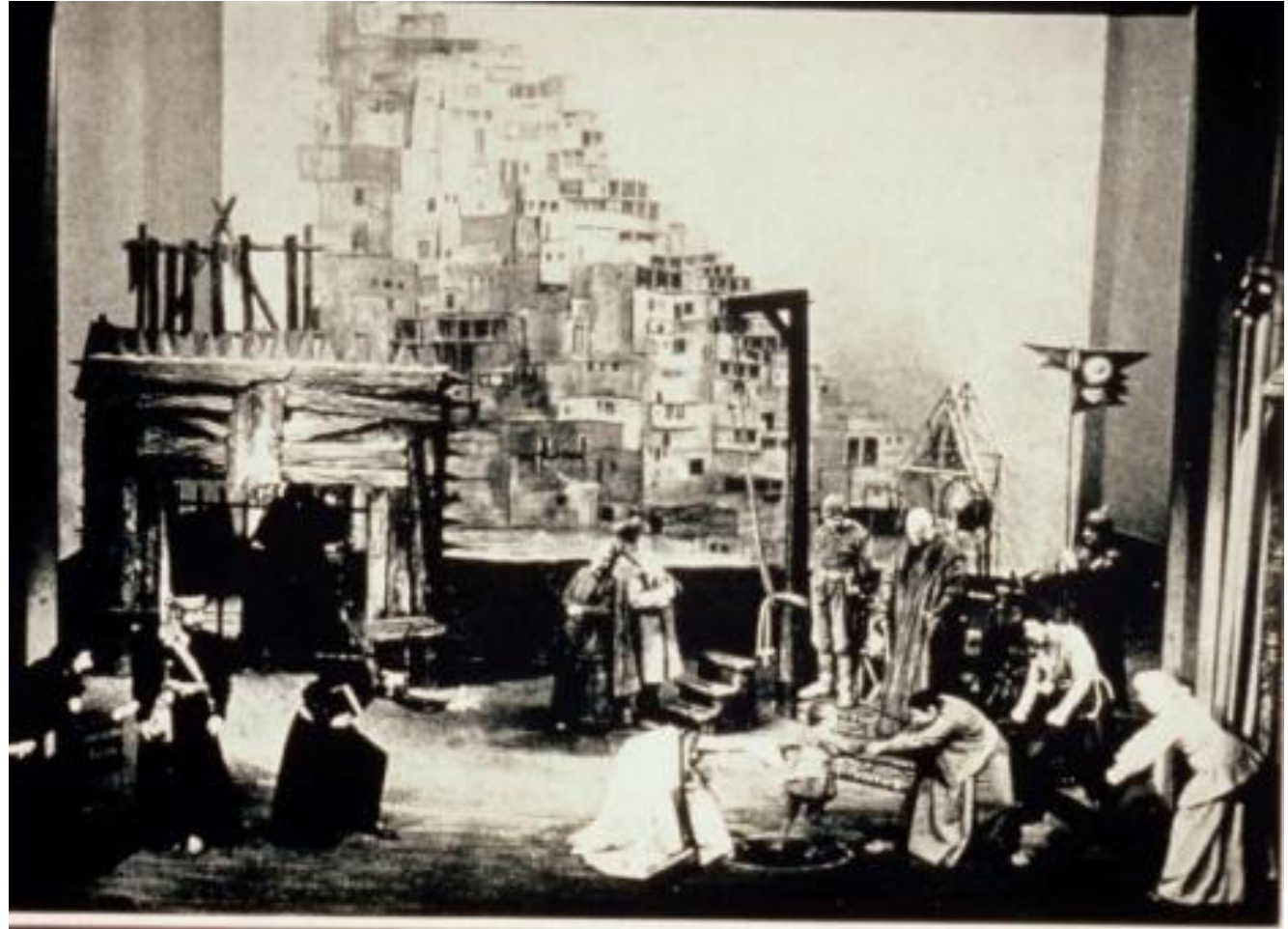

- křídový kruh
- obdoba Šalamounova soudu
- soud vyhrává Gruša – ta, která dítě vychovala a obětovala se pro ně

- „pohádkový“ příběh *Kavkazského křídového kruhu* je uvozen hrou ve hře
- postava Zpěváka epizuje, komentuje nebo podává reportáž z Grušiny cesty
- Zpěvákovy vyprávění v minulém čase – vyjadřuje i vnitřní monolog Gruši

Když stála teď tiše za branou, slyšela nebo myslila, že slyší tiché volání

- prolog hry (Spor o údolí) – demonstrace osvíceného postoje ve sporu o vlastnictví půdy, analogie k úvahám o uspořádání poválečné Evropy
- ukončení desetihodinové schůze kolchozu, oslovování „soudruhu“

Grušina cesta (1. půlka hry)

- reálná chůze představitelky Gruši po jevišti nebo po jevištní točně
- odehrávala se na holé jevištní točně
- jednotlivé kulisy na jevišti – domek, pahýl stromu, provazová lávka přes ledovce
- situování příběhu do asijského prostředí otevřelo inscenátorům možnost využít podnětů asijského divadla
- gestičnost hereckého projevu – obřadné úklony, průvody připomínající naivistické obrázky
- scéna Grušina loučení se Simonem – neokázalost a cudný lyrismus (milenci se sobě navzájem při rozloučení pouze dvakrát obřadně ukloní)

- klaunské číslo – přechod Gruši přes provazovou lávku mezi ledovci
- na jevištní točně pouze náznak skalních výčnělků, mezi nimiž byla natažena provazová lávka
- přiznaný, neiluzivní divadelní kulisa
- přechod přes lávku byl varietním číslem Angeliky Hurwiczové v roli Gruši
- herečka Hurwiczová až dětsky naivisticky ukázala či demonstrovala, jak Gruša nebezpečně vratkou lávku přejde

příběh soudce Azdaka (2. půlka hry)

- nastupuje na scénu po potlačené vzpouře
- nevzdělaný a špatný soudce, parazit
- ale též obdařen švejkovskou odzbrojující upřímností
- Azdak rozsoudí spor Gruši a ženy guvernéra Abašviliho o dítě (spojení příběhů)

Modelové knihy

Antigonemodell – 1948

- adaptace *Sofoklovy Antigony*
- od této inscenace se datuje Brechtova potřeba zachytit vedle textu hry i způsob jejího inscenování
- v roce 1949 vzniká závazný inscenační model textu – *Antigonemodell*, který obsahuje sled fotografií z představení, scénografické návrhy C. Nehera a doprovodný komentář
- následně vznikly modelové knihy dalších inscenací
- modelové knihy k inscenaci *Matka Kuráž a její děti* a *Kavkazský křídový kruh*

- záměr vytvořit modelovou knihu:

Protože šlo méně o pokus nové dramaturgie s antickou hrou a více o vyzkoušení nového způsobu hraní, nemůže být nové zpracování dáno divadlům k volné dispozici, jak bývá zvykem. Byl zhotoven závazný inscenační model, který je zjevný ze sledu fotografií provázených vysvětlujícími pokyny.
(BB)

Stellen die Alten ihr hin den Napf und das Krüglein mit Wein und Hirse, die Totengeschenke, und zählten ihr tröstend die Namen auf der Heiligen und Helden, die groß und würdig gestorben.

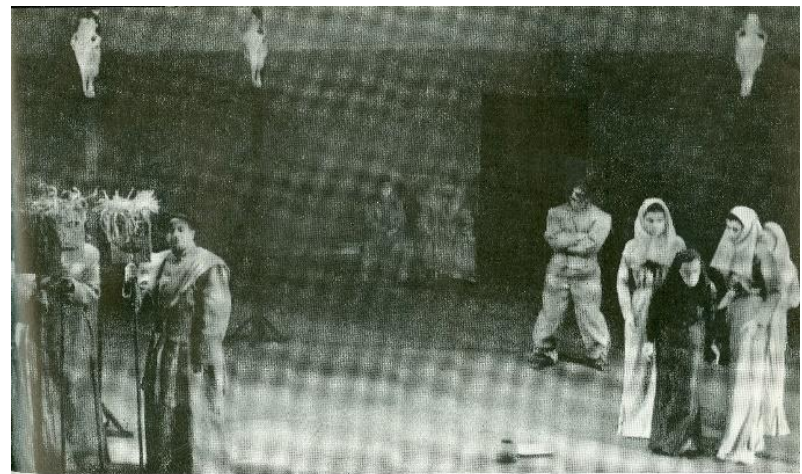

Zornig wurde sie da und schalt die Aalen der Feigheit.

Doch es verließ sie No-wacht erdliche eigene Erbarmung.
„Wissen ersucht gar, viel die, Konkeldeine, und Plätzen
werden auch kommen, doch Bruch zu helfen! Lebende, auf sie,
die teils, die sie bekümpfe. Um Tränen ersuchen den Zorn zu.“

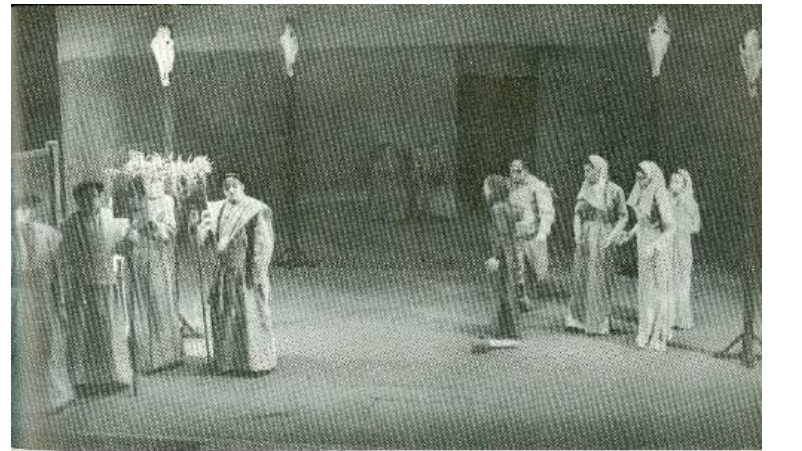
Doch sie scharte sich um und sah das liebliche Troben,
Dächer und Hügel und Haine, und neigte sich ernst vor ihnen,
Abschied nehmend. Und wieder verkehrte in Zorn sich ihr Mitleid.

Zwar erschloß sie die Gesichte mit Mühsamkeit und Schickel.

„Aus dir, Vaterstadt, sind Unmenschen kommen, so mußst du
Staub und Asche uns werden. Müßig, sagte sie, wenn mich
wer nach Antigone fragt, dann sagt sie sahn wie ins Grab hinein.“

Wenige sind sie und ganz mit einem, stürmen Schritte.

Couragemodell 1949

- modelová kniha z roku 1957
- původní album fotografií zhruba formátu A6 s popisem replik

WIDERSPRÜCHLICHKEIT DER FIGUR

107 Die Courage verkauft dem Feldkoch einen Kapuzen - Sie verfolgt verlobt seine Entführung als Don Juan - Sie rät ihrem ehrlichen Sohn, die Regimentskassette an den Feind auszuliefern

177 Courage, als zuletzt gesehen - Berlin

München

130 Ein Liebesgespräch

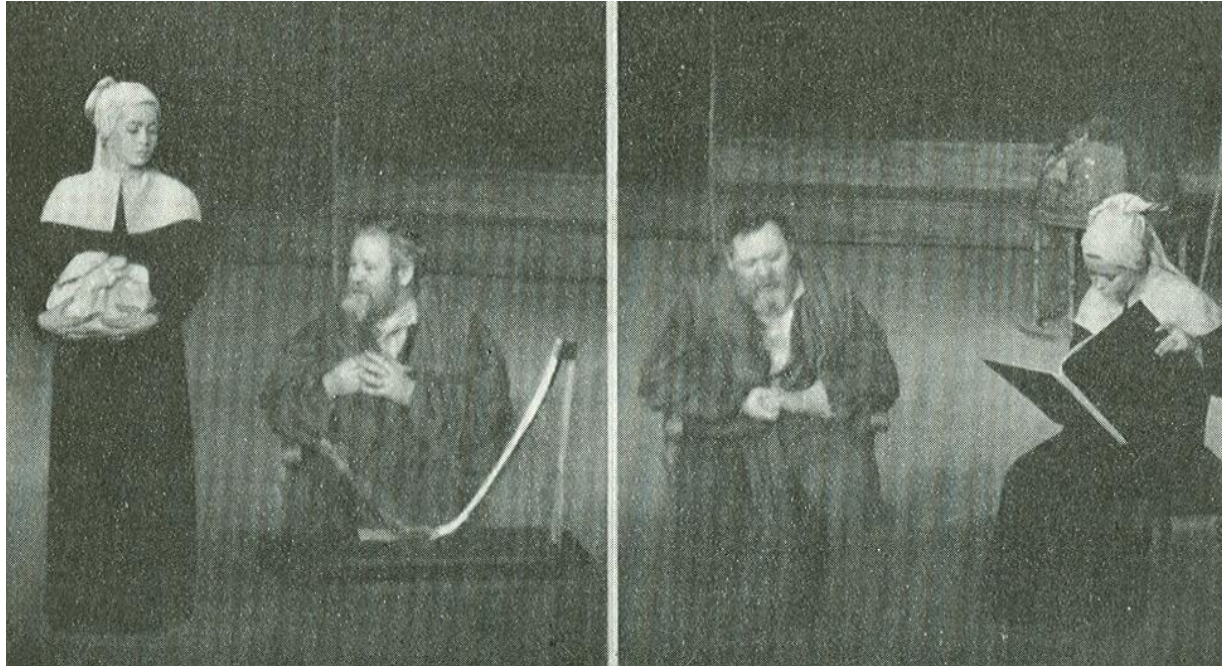

131 Der Brief aus Utrecht

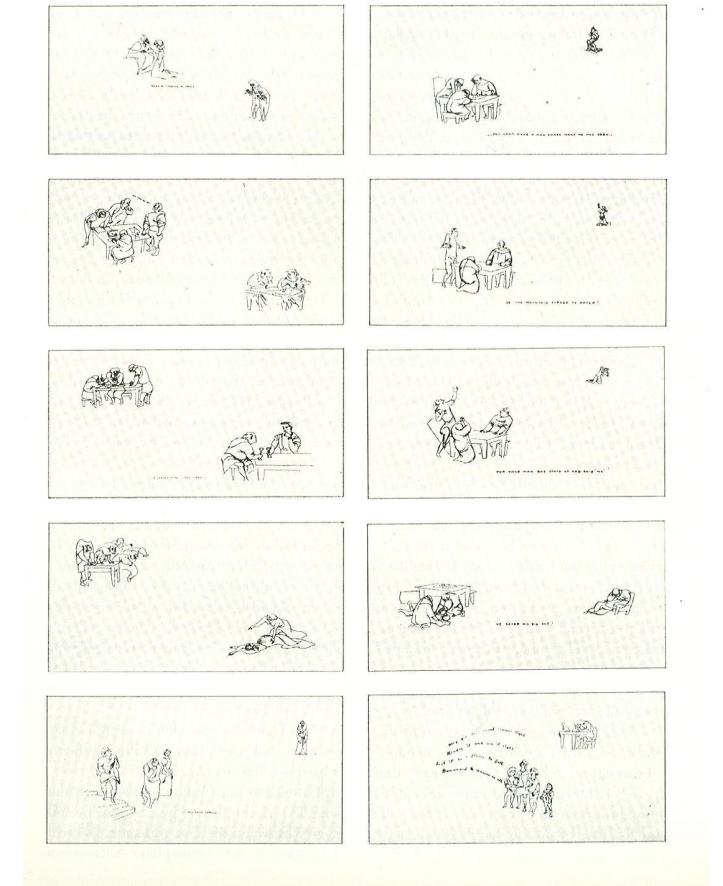

133 Die Courage spannt sich ein

Aufbau einer Rolle – Galilei

- v roce 1956, po Brechtově smrti, byl vydán knižně dvojsvazek *Aufbau einer Rolle – Galilei*
- první svazek je věnován Galileovi Laughtonovu z roku 1947, druhý Buschovu z roku 1956

- rozhovor Galilea s Malým mnichem

Řekne se: *To se ale zkomplikuje.*

Musím odpovědět: *Je to komplikované.*

(BB, *Divadlo zábavné nebo naučné?*)